

<i>titel:</i>	Kuypers levens- en wereldbeschouwing
<i>auteur:</i>	Herman Dooyeweerd
<i>bron:</i>	manuscript, genummerd: p. 1-8, p. 10-11 (het is onduidelijk of p. 9 is vergeten in de nummering of dat deze pagina echt ontbreekt of is omgenummerd)
<i>website:</i>	https://hermandooyeweerd.nl/ongepubliceerd1/#1937B05 https://hermandooyeweerd.nl/wp-content/uploads/1937B05tekst.pdf
<i>toelichting:</i>	Het voorliggende document is een transcriptie van het manuscript. Het manuscript bevindt zich in het persoonlijk archief van Dooyeweerd in het <i>Historisch documentatiecentrum voor het Nederlands protestantisme</i> aan de Vrije Universiteit in Amsterdam en de tekst is niet eerder gepubliceerd. De transcriptie volgt de paginanummering van het manuscript, weergegeven met de codering [mP01] tot en met [mP11]. De tekst van het voorliggende document is integraal overgenomen uit het manuscript en overgezet naar de huidige spelling.

Kuypers levens- en wereldbeschouwing

Bij het eeuwfeest van Kuypers geboortedag komt Kuypers nationale betekenis vooral in drieërlei positie naar voren: 1^e als staatsman; 2^e als restaurator van het calvinisme in de zin van een alomvattende levens- en wereldbeschouwing en 3^e als theoloog en kerkreformator. Wanneer men het begrip “nationaal” niet op ontoelaatbare wijze beperkt, door het te vereenzelvigen met nationaal-politiek, dan maakt ongetwijfeld Kuypers arbeid voor de uitbouw van de calvinistische levens- en wereldbeschouwing en zijn organiseren van het calvinistische volksdeel mede een belangrijk deel uit van zijn nationale betekenis. Want, gelijk reeds Groen van Prinsterer in het licht heeft gesteld, is ons nationaal volkskarakter in belangrijke mate door het calvinisme gevormd, ja vertegenwoordigt dit laatste inderdaad de historische grondtoon van dit volkskarakter.

In elk geval is het volkomen onjuist Kuypers betekenis als restaurator van het calvinisme in de zin van levens- en wereldbeschouwing te vereenzelvigen met zijn betekenis als theoloog en leider van een kerkelijke groep. Tegen de vereenzelving van het calvinisme met een bloot-theologisch of een bepaalde kerkformatie heeft niemand sterker dan Kuiper zelf protest aangetekend. En men miskent dan ook zijn levensarbeid ten enenmale wanneer men beide niet scherp onderscheidt.

Want het ligt in het wezenskarakter van het calvinisme, dat het de suprematie van kerk en theologie over heel het leven principieel verwerpt.

De antirevolutionaire partij kwam voort uit het calvinistisch levensbeginsel. Maar nimmer heeft deze partij [mP02] een kerkistisch karakter aangenomen. De Vrije Universiteit, het geesteskind van dr. Kuiper, is uit de calvinistische beginselen geboren. Maar van meet af heeft deze universiteit haar zelfstandigheid tegenover de gereformeerde kerken gehandhaafd en geweigerd zich op kerkelijke grondslag te stellen.

Ik zal vanavond dan ook niet tot u spreken over “Kuypers betekenis als theoloog en kerk-reformator”, - waartoe ik mij niet competent acht- maar allereerst over zijn levenswerk voor de restauratie en uitbouw van het calvinisme als levens- en wereldbeschouwing.

Om de nationale betekenis van dit levenswerk te kunnen verstaan, dienen wij een korte blik terug te werpen op de geestelijke toestand, waarin zich ons vaderland bij Kuypers optreden bevond.

Het was de hoogconjunctuur van een nieuwe verlichtingsgeest. Een zelfgenoegzaam rationalisme, gevoed door de triomftocht van de moderne natuurwetenschappen vierde in de leidende kringen van ons vaderland hoogtij. Dit rationalisme droeg geen hoog-wijsgerig karakter. Het was gevoed door de geest van het positivisme. Men wilde - op het voetspoor van de exacte natuurwetenschappen - niet langer speculeren over de verborgen levensvragen, maar zijn levenskijk grond op *feiten* en hun *wetenschappelijk onderzoek*.

Men meende alle geloof op gezag te hebben uitgeschakeld en zag in de leidende intellectuele kringen laatdunkend neer op het domme volk, dat zich door de kerk aan dogma's liet binden. De autonomie van de menselijke rede mocht zich ook op religieus en moreel gebied geen banden laten aanleggen. De religie werd praktisch opgelost in de eis van een deugdzzaam [mP03] leven naar de eis van de humaniteit. De autonome rede liet alle wezenlijke inhoud van de religie opgaan in het in de trits: God, deugd en onsterfelijkheid.

Tegen deze rationalistische levens- en wereldbeschouwing, die niet slechts in ons land, maar schier over geheel de westerse cultuurwereld de suprematie had verworven, en ook de kerk was binnengedrongen, kwam het eerst de internationale reveilbeweging in het geweer.

Het was een religieuze opwekkingsbeweging, die zich primair geen ander doel stelde dan de positieve inhoud van de christelijke religie aan de verlamme omknelling door het rationalistisch positivisme te ontwortelen en weer als de bezielende macht in het persoonlijk leven te ervaren. Als zodanig heeft zij zegenrijk gewerkt en ook voor Kuypers optreden de

weg geëffend. Maar toch vormde het reveil allerminst een innerlijk gesloten eenheid. Personen van de meest uiteenlopende protestantse richting sloten zich bij haar aan. Alle nadruk werd gelegd op de persoonlijke geloofservaring en de betoning van dit geloof in heel het leven. Een piëtistische grondtrek liet zich niet miskennen en het valt dan ook niet te verwonderen, dat de blijvende vruchten van het reveil zich bijna uitsluitend beperken tot filantropisch terrein.

Sterk vooral werkte in vele reveilkringen een dualistische levenshouding door. Men maakte een scherpe scheiding tussen het koninkrijk Gods in Christus Jezus en het leven in deze wereld. En toen de volkskerk zich afwijzend tegenover de beweging stelde, trok men zich hoe langer zo meer terug in “vrome gezelschappen”, die de wereld als het “rijk van de satan” beschouwden en slechts voor het persoonlijk leven mogelijkheid voor doorvoering van de christelijke beginselen zagen. Hier moet vooral de figuur van de Elberfeldse pastor Kohlbrugge worden genoemd, die grote invloed h.t.l. kreeg. [mP04] Straks zou de ethische richting onder leiding van Gunning en Chantepie de la Saussaye de beste krachten van het reveil tot zich trekken. En toen Groen van Prinsterer, die zelf in de reveilkring een vooraanstaande positie innam, het pleit ging voeren voor een christelijke staatkunde in antirevolutionaire geest en daarbij op scherp omljnde beginselen wilde voorbouwen, kwam hij met deze toonaangevende richting in scherp conflict. Er bleek in de reveilkring geen plaats te zijn voor een levens- en wereldbeschouwing, die niet slechts voor het persoonlijk leven, maar ook voor de wereldlijke instellingen een reformatie in calvinistisch-christelijke geest eiste. Zelfs een figuur als Beets zag in het weer opkomend calvinisme niets beters dan een nachtschool, die moest worden weggetrapt.

Zo kwam Groen, na zijn breuk met het reveil, allengs in een scherp isolement te staan. Het gelukte hem niet voor zijn opvattingen de brede volkslagen wakker te maken. Enerzijds miste zijn fijnzinnige stijl door zijn aristocratische accent de directe toon, om de volksziel te treffen. Maar anderzijds betekende het calvinisme voor Groen, die zich zelf “issu de Calvin, enfant du réveil” noemde, ook nog niet, wat het later voor Kuyper zou zijn: Groen zag in het calvinisme meer de historische wortel van ons nationaal volkskarakter dan een alomvattende levens- en wereldbeschouwing, en tot het laatst van zijn leven bleef hij met Kuyper verschillen t.a.v. de mate van toepasselijkheid van het calvinisme. In de eerste periode van zijn staatkundig optreden kwam hij, juist door dit gemis aan een eigen calvinistische lijn, sterk onder invloed van de reactionaire denkbeelden van de Zwitserse landedelman Ludwig v. Haller, een invloed, die zich zelfs in Groens bekend werk “Ongeloof en revolutie” laat aantonen. [mP05] Later heeft Stahl hem sterk beïnvloed. Groen wilde in de staatkunde een algemeen evangelische lijn volgen, maar in historische aansluiting bij de republikeinse denkbeelden van Calvijn trad hij in het krijt voor een krachtige volksinvloed op het staatsbestuur met behoud van het zelfstandig recht van het Huis van Oranje. Hij wilde in christelijk-historische lijn het revolutionaire staatsrecht bestrijden en stelde tegenover de leer van de volkssoevereiniteit de leer van de goddelijke oorsprong van het staatsgezag, tegen de individualistische opvatting van de samenleving en de idee van de totale staat de organische opbouw van de maatschappij in zelfstandige levenskringen, tegen het centraliserend stelsel van staatsbestuur de opbouw van onderen op, in aansluiting aan de historische rechten van gemeenten en provincie.

Maar reeds in de vraag van de verhouding van kerk en staat en van overheid en christelijk onderwijs openbaarde zich bij Groen een zekere onvastheid van lijn. Kuypers ideaal van de vrije christelijke school is eigenlijk nimmer van harte door Groen aanvaard. Slechts door de nood gedwongen, omdat op de verwezenlijking van een wezenlijk christelijke staatschool geen kans bleek te bestaan, aanvaardde hij de vrije richtingschool, nadat hij eerst nog een tijd lang het denkbeeld van de zgn. facultatieve splitsing van de staatschool had voorgestaan.

Toen nu Kuyper, als partijleider bij de gratie Gods de veldheersstaf van Groen overnam, was het reeds aan ieder duidelijk, dat bij alle aansluiting aan Groens levenswerk, toch een nieuwe geest de natie ging beheersen. Groens leuze “Tegen de revolutie het evangelie” werd door Kuyper verscherpt tot een “Tegen de revolutie het calvinisme” en aanstonds bleek dit nieuwe parool op verzet te stuiten bij een deel van Groens christelijk-historische volgelingen, een verzet [mP06] dat in scherpte toenam, toen Kuyper zijn antithese gedachte ging ontwikkelen, de VU stichtte en straks in de doleantiebeweging de hervormde volkskerk de rug toekeerde.

Wat betekende deze verscherping van Groens leuze? Kuyper zag met scherpe blik, dat deze leuze te weinig omljnd was, om een duidelijke grondslag voor het christelijk-staatkundig beleid te geven. Zij was uit de reveilgeest geboren en bond ongetwijfeld het gehele belijdend christendom tezamen in de strijd tegen de geest van het ongeloof.

Maar zodra men op deze grondslag de praktische levensvragen ging bezien, openbaarde zich een groot verschil in opvatting met betrekking tot de verhouding van de christelijke beginselen tot het tijdelijk leven in deze wereld.

Dan toonde zich het gemis aan een vaste christelijke levens- en wereldbeschouwing, die inderdaad het pleit met de ongelovige levensvisie kon opnemen.

In het calvinisme nu zag Kuyper allerminst een willekeurige richting binnen het christendom, en nog veel minder een stelsel dat door de grote kerkhervormer was uitgedacht, maar veeleer de radicale christelijke levens- en wereldbeschouwing, die zonder compromis met de ongelovige wijsbegeerte alle levensterrein voor Christus opeist en de soevereiniteit Gods over heel de kosmos belijdt in eerbiedige buiging voor de ordinantiën, die de Schepper voor ieder levensterrein gesteld heeft. Dit noemde Kuyper het “Christendom van grote keur” in tegenstelling tot die christelijke opvattingen, die uitgingen van een zeker dualisme tussen het natuurlijk leven, dat men dan op zichzelf stelde en het koninkrijk Gods, dat met dit natuurlijk leven niets van doen zou hebben. [mP07] Om dit radicale christelijk standpunt, dat in het calvinisme als levens- en wereldbeschouwing is doorgevoerd, in tegenstelling tot het dualistische goed te verstaan, moeten wij ons allereerst rekenschap geven van de grondvraag, waarvoor de christen zich in heel zijn levenshouding geplaatst ziet: nl. hoe verhoudt zich de christelijke religie met haar leer van schepping, zondeval en verlossing in Christus Jezus tot heel het tijdelijk wereldleven? Welke betekenis heeft die religie voor de kijk op heel de kosmos? en in het bijzonder op de plaats, die de mens daarin inneemt. Van meet af, heeft dit probleem het christendom bezig gehouden.¹ [mP08]

Eerste vraag is: Vindt men in de Heilige Schrift zelf de grondconceptie van een levens- en wereldbeschouwing?

Vaak geloofend. Maar dit spruit voort uit een niet voldoende inzicht in het wezen van de christelijke, ja van iedere religie. Immers de religie stelt zich niet tevreden met een enkele sfeer van ons tijdelijk leven te doordringen. Ze eist *heel* het leven voor zich op, wijl ze

¹ [In het manuscript staat de volgende doorgestreepte tekst:

Nu moet iedere levens- en wereldbeschouwing allereerst op 2 grondvragen antwoord geven: 1° Welke is de Oorsprong van onze kosmos? en 2° Waar vindt het menselijk bestaan in al zijn tijdelijke aspecten en uitingen zijn *levenscentrum*, zijn wortel? Beide vragen zijn in wezen van *religieus* karakter en hangen ten nauwste met elkaar samen: De eerste vraag raakt onze *Godskennis*, de tweede onze *zelfkennis*. Het valt licht in te zien dat onze kennis van de *kosmos* van beide afhankelijk is. Het is een algemeen erkende wet van het menselijk zelfbewustzijn, dat hij zichzelf slechts leert kennen in het licht van zijn verhouding tot God, en dat zijn kennis van de kosmos afhankelijk is van de mate, waarin zijn zelfkennis zich ontwikkeld heeft. Want heel de geschapen kosmos is in de mens geconcentreerd. Alle aspecten van de werkelijkheid zijn in het menselijk bestaan vertegenwoordigd, maar alleen in de mens vinden zij een diepere concentratie en eenheid. Slechts in dit centrum is archimedisch punt gegeven. De vraag: Wat is het centrum, de wortel van het menselijk bestaan heeft reeds vroegtijdig de wijsbegeerte bezig gehouden. Antwoord van de Griekse filosofie: De *rede*. Ook God is *Rede*.]

niets anders is dan de concentratie van al onze tijdelijke levensuitingen in het religieuze brandpunt van ons bestaan, de dienst van God.

Iedere levens- en wereldbeschouwing is dan ook in de diepste zin van religieus karakter. Zij zal antwoord geven op de volgende hoofdvragen: Welke is de oorsprong en het concentratiepunt van onze kosmos, die in zijn tijdelijke gestalte een grote verscheidenheid van aspecten vertoont?

Hierop nu geeft de christelijke religie in grond-conceptie antwoord:

Oorsprong: Gods soevereine-Schepperswil.

Centrum en wortel van heel de tijdelijke kosmos is het religieuze brandpunt van het menselijk bestaan: het hart, de *zelfheid*. Deze creatuurlijke wortel van de schepping is door de zondeval verdorven en daarmee werd heel de schepping in haar tijdelijke openbaring in de zondeval meegesleept.

Slechts door de *wedergeboorte des harten* in Christus Jezus wordt de kosmos weer op God gericht. Christus is de nieuwe wortel van de kosmos.

Deze grondgedachte werd echter door het christendom in later tijd niet meer radicaal in zijn levens- en wereldbeschouwing doorgevoerd. Schema *natuur-genade*. Thoma Aquino. Roomse opvatting van de redelijk zedelijke ziel. De scheppingsgedachte hieraan geaccommodeerd en ook de christelijke leer van de zondeval. [mP10]²

Hiertegen de reformatie: brak in beginsel met schema natuur en genade in Roomse zin: leer van de radicale verdorvenheid van de menselijke natuur. Toch bij Luther niet radicaal doorgevoerd.

Invloed nominalisme Occam: wilsprincipe: *scheiding* natuur en genade. Zo kwam Luther er toe in de wereldse ordeningen *zonde*-ordeningen te zien, die wel op Gods wil teruggaan, in zoverre God door deze ordeningen de gevallen wereld wil in stand houden, maar die innerlijk niets met het genade leven te maken hebben. Luthers *wetsbeschouwing*: De genade staat *boven* de wet. De reveilgeest was aan dit dualisme in wezen georiënteerd. In de moderne tijd Barth en Brunner.

Calvijn breekt met dit dualistisch schema van natuur en genade. en met de nominalistische wetsopvatting. Gods Schepperssovereiniteit weer in Schriftuurlijk-christelijke zin gevat: Deus niet ex lex, maar legibus solutus. Wet als grens tussen God en kosmos. Heel het leven onder Gods ordinantie en is het terrein, waarop de ere Gods moet worden gezocht. Want het koninkrijk Gods in Jezus Christus moet in het leven openbaar worden.

Deze calvinistische lijn is in de ontwikkeling reformatie niet scherp doorgevoerd. Het oude synthese-streven kwam spoedig weer boven.

Melanchton, Beza, Voetius filosofie.

Tegen deze gehele historische achtergrond komt Kuypers restauratie van het calvinisme als levens- en wereldbeschouwing eerst in het volle licht te staan.

Kuypers breekt in principe met het synthese-standpunt door zijn leer van de *antithese*. Deze leer verkeerd verstaan. Op alle terrein werkt zij door. Ook in wereldbeschouwing en wetenschap: gedachte van de tweeërlei wetenschap.

Functie van het geloof als bestanddeel menselijke natuur [mP11]

Hart als *wortel* van het leven. *Stonelezingen*.

Met deze gedachte hang nu ook samen het fundamentele leerstuk van de soevereiniteit in eigen kring, dat in de jongste tijd door Wijsbegeerte der wetsidee is uitgewerkt.

Gegrond in soevereiniteit Gods en aanvaarding van het religieuze centrum van de schepping in Christus Jezus.

Dit leerstuk heeft tweeërlei betekenis:

² [Er is geen genummerde pagina 9 aanwezig in het manuscript, maar pagina 10 was genummerd als pagina 9. Pagina 10 en 11 zijn meer geschreven als aantekeningen]

1° met betrekking tot de onderscheiden aspecten van de werkelijkheid

2° met betrekking tot de verschillende individualiteitsstructuren van de werkelijkheid

Ad 1um leer van de wetskringen

Ad 2um leer van de individualiteitsstructuren

Deze laatste geldt ook voor de samenlevingsverhoudingen, die daardoor een eigenlevenswet hebben.

De eenheid van deze samenlevingsstructuren zocht de ongelovige wijsbegeerte in een tijdelijke levensvorm: de *staat*: idee van de totale staat.

Rome in het kerkinstituut.

Calvijn en de Reformatie in het Koninkrijk Gods als religieuze wortelgemeenschap van de mensheid.

Laatste leer is eerst door Kuyper radicaal doorgevoerd in zijn leer van de ker als organisme: geen dumbreed is er op heel het erf van het tijdelijk leven, waarvan de Christus, die van alle Soeverein is, niet roept "Mijn".

Deze grondgedachten van Kuyper hebben doorgewerkt. Het gebouw was niet klaar. Wil men deze calvinistische wereldbeschouwing goed verstaan, dan moet men goed zien hoe in beginsel slechts drieërlei wereldbeschouwing mogelijk is, ondanks vele onderlinge schakeringen

1° de van de christelijke religie afgevallene

2° de synthese

3° de antithetische (calvinistische)